

توسعه قدرت دریایی، زیربنای اقتصاد دفاع

علیرضا عالی پور^۱؛ غلامرضا طحانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۱۰

چکیده

جمهوری اسلامی ایران با داشتن بیش از ۲ هزار کیلومتر مرز آبی در دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان به عنوان یک کشور دریایی در منطقه حضور دارد. برخورداری از نعمت دریا و سواحل مناسب دریایی نقش مهمی در ارتقاء جایگاه دفاعی، امنیتی و توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور در سطح منطقه و بین الملل دارد. میزان اهمیت دریاها در طول تاریخ متفاوت بوده و با پیشرفت های روزافزون در حوزه فناوری و تغییر الگوهای سیاست جهانی دستخوش تغییر شده است. امروزه دریا و قدرت دریایی علاوه بر اهمیت اقتصادی، دارای اهمیت نظامی، سیاسی و ژئوپلیتیکی است و وجود قدرت دریایی از جمله نکات قابل توجه در مباحث ژئوپلیتیکی و راهبردی می باشد. این مسئله تا آنجا اهمیت دارد که بسیاری از نظریه پردازان ژئوپلیتیکی و راهبردی معتقدند بدون وجود دریا و قدرت دریایی هر کشوری به سرعت به نقطه تمایل برای تسلط دیگران تبدیل خواهد شد. توسعه قدرت دریایی کشور علی رغم برخورداری از ظرفیت های بالقوه در آن، همچنان مورد غفلت مسئولین واقع شده است. پژوهش حاضر یک مطالعه کیفی بوده که محققین قصد دارند با هدف ایجاد بسترهای اقتصاد دفاع و به تبع آن اقتصاد کلان کشور، راهبردهای توسعه قدرت دریایی کشور را ارائه دهند.

کلیدواژه ها: قدرت دریایی، اقتصاد دفاع، توسعه، اقتصاد دریامحور.

۱- استادیار دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره) و نویسنده مسئول (رایانامه: alipoor.alireza@yahoo.com)

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

مقدمه

دریا از دیدگاه نظامی و تجاری، نقش بسیار مهمی در قدرت و توانایی کشورها در دستیابی به فرصت‌ها و امکانات در همهٔ زمینه‌ها ایفا می‌نماید. دستیابی به قدرت و سیادت دریایی می‌تواند کشورها را در حفظ و امنیت دریاها و نیز بالا بردن توان اقتصادی و سیاسی یاری نماید. این مسئله موجب شده تا کشورهایی که به آب‌های آزاد دسترسی داشته و یا دارای مرزآبی مشترک با دیگر کشورها هستند، در جهت رسیدن به قدرت برتر تلاش نمایند و در این راستا برنامه‌ریزی‌های لازم، پیش‌بینی و به اجرا در آورده شده است. در این خصوص، شاید بتوان گفت اولین شبکه سخت‌افزاری جهانی، راه‌های ارتباطی دریایی بین جوامع بشری خصوصاً در دو سوی آب‌های اقیانوس‌ها بوده است و کشورهای مجاور دریا که از موقعیت خاص جغرافیایی بهره‌مند بوده‌اند همانند شبکه‌های وب کنونی با بهره‌گیری از شبکه ارتباط دریایی اهداف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی خود را دنبال کرده‌اند و با استفاده از نفوذگرها با اشکال گوناگون موجب رخنه و اعمال سلطه‌گری از طریق حضور شبکه ارتباطات دریایی شده‌اند. در گذشته با استفاده از واژه به طرف دریا^۱ حضور و استفاده از منابع دریایی توجیه می‌گردیدند؛ ولی در چند دهه گذشته قدرت‌های دریایی سلطه‌گر از واژه از دریا^۲ جهت اعمال قدرت به سایر سرزمین‌ها در تامین خواسته‌های خود بهره‌برداری می‌نمایند. (اخگر، ۱۳۹۱). از طرفی، مفهوم توسعه از مفاهیم مهم در هزاره سوم است، به طوری که کشورهای دنیا و اجتماعات بشری را بر اساس آن، طبقه‌بندی می‌کنند مثلاً کشورها را به توسعه‌یافته، در حال توسعه و توسعه‌نیافته طبقه‌بندی کرده‌اند. قبل از مفهوم توسعه، بیشتر از مفهوم رشد^۳ استفاده می‌شد تا در دهه هفتاد میلادی معلوم شد که این مفهوم برای نشان دادن وضعیت جوامع، نارسا است. مفهوم رشد، بیشتر دربارهٔ وضعیت اقتصادی جامعه به‌کار برده و با تولید ناخالص ملی سنجیده می‌شود. دانشمندان علوم اجتماعی معتقدند که توسعه، جریانی چند بُعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامهٔ مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است. تلاش برای ایجاد توسعه بار ارزشی به‌همراه دارد که کمتر کسی با آن مخالف است. اشتیاق برای غلبه بر سوء تغذیه، فقر و بیماری که از شایع‌ترین و مهم‌ترین دردهای بشری هستند از جمله اهداف توسعه به‌شمار می‌رود؛ به‌عبارتی، توسعه یعنی فرآیند دور شدن از «توسعه‌نیافتگی» و رهایی

- 1- Towards the sea
- 2- From the sea
- 3- Growth

از جنگال فقر، بیکاری، کاهش نابرابری. مفهوم توسعه علاوه بر وضعیت اقتصادی جوامع، میزان نابرابری، وضعیت نیروی انسانی، وضعیت اجتماعی و سیاسی جامعه را هم مدنظر قرار می‌دهد، به طوری که وقتی کشوری توسعه یافته تلقی می‌شود که همه ابعاد مختلف جامعه با هماهنگی لازم با هم ارتقا پیدا کند؛ در عین حال نیز عدالت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در جامعه تحقق یابد. از آنجا که فرآیند توسعه نیاز به منابع مختلف طبیعی جایگزین‌نشده و جایگزین‌شدنی دارد، بدون در نظر گرفتن کم‌وکیف آن‌ها، نمی‌تواند پایدار باشد ولی می‌تواند کند یا متوقف شود یا سبب نابودی منابع کمیاب و محیط‌زیست انسان‌ها و موجودات دیگر گردد و آینده نسل‌های بعد و حتی آینده بشریت را تهدید کند. همچنین توسعه‌ای را که بتوان در بلندمدت و به طور متوازن ادامه یابد «توسعه پایدار» می‌نامند (مهبشاری، ۱۳۷۸). وقتی از توسعه پایدار صحبت می‌شود، منظور توسعه‌ای است که به بقای بشر و رفاه کامل و همه‌جانبه آن می‌نگرد. توسعه پایدار با تمام زنجیره‌ها، فرایندهای پویا، منابع انسانی، منابع طبیعی و نظام سخت‌افزاری جامعه در یک شکل تعاملی است و درصدد ایجاد تعامل بین حال و آینده، انسان و طبیعت، عدالت و رفاه بین و درون نسل‌هاست. مهم‌ترین ابعاد توسعه در کشورهای دریایی، «توسعه دریامحور» می‌باشد؛ براساس پژوهش‌های صورت گرفته و آمارهای ارائه شده از سوی مراجع رسمی، کشور ایران (در شمال و جنوب) دارای بیش از ۵۷۹۰ کیلومتر (در مقیاس ۱:۲۵۰۰) خط ساحلی است، یعنی معادل یک چهارم مساحت کشور، دریای تحت حاکمیت وجود دارد و بیش از دویست میلیون کیلومتر مربع اقیانوس و دریای آزاد به صورت مشاع قابل بهره‌برداری است. بنابراین، می‌توان در تعاریف مصطلح علوم دریایی، جمهوری اسلامی ایران را کشوری بحری به حساب آورد (عالی‌پور و حکیمی، ۱۳۹۴). از منظر فرماندهی معظم کل قوا و به استناد فرامین و تدابیر ابلاغی معظم‌له در طول سالیان گذشته، جمهوری اسلامی ایران یک کشور دریایی محسوب می‌گردد که بهره‌برداری از نعمت دریا و سواحل، مغفول واقع شده و لازم است از این نعمت خدادادی به نحوی مطلوب استفاده و در دستورکار دولت و سایر سازمان‌های ذی‌ربط کشوری و لشکری قرار گیرد (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸).

به‌منظور اجرای توسعه دریامحور و داشتن یک اقتصاد دفاع قوی، جمهوری اسلامی ایران نیاز به یک قدرت دریایی متناسب با ظرفیت‌های کشور دارد. کشور جمهوری اسلامی ایران که حدود یک‌سوم از مرزهایش را دریاها تشکیل داده‌اند؛ با داشتن بیش از ۲ هزار کیلومتر مرز آبی در دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان (بدون احتساب سواحل جزایر) به‌عنوان یک کشور دریایی و با

یک موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی در منطقه حضور دارد. برای ایجاد یک اقتصاد دفاع قوی، نیاز به ایجاد یک قدرت دریایی معقول و متناسب که بتواند منافع همه‌جانبه جمهوری اسلامی ایران را در دریا (شمال و جنوب کشور) و همچنین در آب‌های بین‌المللی برقرار، حراست و حفظ کند، دریا یک محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و علمی بوده که با تقویت قدرت دریایی، اقتصاد همه‌جانبه توسعه می‌یابد.

با عنایت به موارد فوق، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به سوالات ذیل به رشته تحریر درآمده است:

- ۱- ابعاد توسعه قدرت دریایی در جمهوری اسلامی ایران با هدف تقویت اقتصاد دفاع کدامند؟
- ۲- راهکارهای تقویت ابعاد توسعه قدرت دریایی در جمهوری اسلامی ایران چگونه می‌باشند؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی پژوهش قدرت دریایی

در سده‌ی جاری محیط‌های دریایی و اقیانوسی زمین، مانند فضای پیرامون این کره، به‌عنوان عرصه جدید تسلط بشر قلمداد شده‌اند. توانمندی در عرصه دریایی بیش از پنج سده است که قدرت جهانی را برای کشورهای پیشرو در این زمینه به همراه داشته است. دوره‌های مختلف پیشرفت اقتصادی، صنعتی، علمی و فناوری و حتی تسلط بر فضا نیز خللی در اهمیت حوضه‌های دریایی و اقیانوسی ایجاد نکرده است. کشورهای پیشرفته سرمایه‌گذاری‌های کلان آموزشی و پژوهشی در حوزه دریا داشتند؛ مثال بارز از یک قدرت سیاسی، نظامی - اقتصادی دریایی در طول یک زمان بسیار طولانی چند قرنی، می‌تواند جزیره کوچک انگلیس باشد که با تکیه بر دکتین، هیچ کالایی در بریتانیا نباید تولید داشته باشد، مگر اینکه صادرات داشته و هیچ صادراتی نباید انجام شود، مگر با کشتیرانی بریتانیایی و ایجاد یک سیاست تولید مبتنی بر صادرات و استفاده از امکانات دریایی در طول قرن‌ها توانست حاکمیت خود را بر بیشتر آب‌های جهان، به‌منظور اعمال سیاست استعماری در اغلب خشکی‌های جهان گسترش دهد. با توجه به اهمیت اقیانوس‌ها و دریاها، حتی کشورهای پیشرفته‌ای که خود به دریا راه ندارند، در زمینه‌ی اقیانوس‌شناسی توسعه یافته‌اند، برای مثال کشور سوئیس یکی از کشورهای است که سازنده تجهیزات مورد نیاز فعالیت‌های دریایی است؛ موتور کشتی مثالی از این تجهیزات است (عالی پور و حکیمی، ۱۳۹۴). همچنین سرنوشت بسیاری از جنگ‌ها تا حدود زیادی در دریاها رقم خورده است. بنابر برخی اظهار نظرها، چهار واقعه مهم موجب پیشرفت اروپا در قرن اخیر

شده است که یکی از آن‌ها اکتشاف و به‌ویژه اکتشافات دریایی است. این اکتشافات زمینه‌ای برای جهان‌گشایی اروپاییان فراهم نمود و به استعمار ملل دیگر انجامید. در این میان، نکته جالب توجه ارتباط مستقیم بین فتوحات و طول مدت استعمار قدرت‌های استعماری با قدرت دریایی آنان بوده است؛ چنانکه اسپانیا و پرتغال که از استعمارگران اولیه بودند و داعیه‌ی حکمرانی بر نیمکره غربی را داشتند با افول قدرت دریایی، جای خود را به کشورهای نظیر انگلستان و هلند دادند. همچنین اگر به جنگ‌های جهانی اول و دوم نگاهی افکنده شود، مشاهده می‌شود آنچه در سرنوشت این دو جنگ و به‌ویژه جنگ جهانی دوم تاثیرگذار بوده است، سرنوشت جنگ در دریاها بوده است (سند راهبردی توسعه آموزش عالی در حوزه علوم و فنون دریایی، ۱۳۹۲). بنابراین به‌منظور دسترسی به یک اقتصاد مبتنی بر دریا و داشتن یک اقتصاد دفاع و اقتدار دریایی و برای استفاده صحیح از منابع خدادادی در دریا و توجه به توسعه پایدار مبتنی بر دریا یا به‌عبارتی توسعه پایدار دریامحور، نیاز به توسعه قدرت دریایی یک ضرورت الزامی می‌باشد.

پیشینه پژوهش

اگرچه اغلب استراتژیست‌ها اصطلاح قدرت دریایی^۱ را با نام آلفرد ماهان از یکصد سال پیش پیوند زده‌اند ولی تاریخ ۵۰۰۰ ساله دریانوردی ایرانیان نشانگر تاثیرات مثبت و منفی نقش قدرت دریایی در توسعه قدرت ملی در مقاطع مختلف تاریخ بوده است؛ قدرت دریایی یک کشور عبارت است از مجموعه ناوگان‌های نظامی و ناوگان‌های تجاری، تسهیلات بندری، صنایع کشتی‌سازی و تعمیرات شناورها، ناوگان صیادی و شیلاتی و مراکز آموزشی دریایی.

تفکر و راهبرد قدرت‌های غربی از جمله امریکا در خصوص اهمیت دریا و قدرت دریایی نشأت گرفته از نظریات ماهان است که بیان می‌دارد: «هر کس می‌خواهد بر دنیا حکومت کند، باید دریا را در سیطره قدرت خود داشته باشد». باید اذعان نمود اهمیت دارابودن قدرت دریایی ازجمله نکات قابل توجه در مباحث ژئوپلیتیکی و راهبردی ارائه شده می‌باشد، این مسئله تا آنجا اهمیت دارد که بسیاری از نظریه‌پردازان ژئوپلیتیکی و راهبردی معتقدند که بدون وجود دریا و قدرت دریایی، هر کشوری به سرعت به نقطه تمایل برای تسلط دیگران تبدیل خواهد شد. اگر چه تحقیقات جامعی در زمینه قدرت دریایی و اقتصاد دفاع انجام نگرفته است؛ اما تحقیقاتی که تأکید

بر توسعه و اهمیت قدرت دریایی دارند به شرح زیر می باشند:

اخگر در پژوهشی با عنوان "نقش قدرت دریایی در اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران" به این نتیجه رسیده است که جمهوری اسلامی ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی خود از نادرترین کشورهای جهان است که مجموعه‌ای از منابع و منافع راهبردی جهان را دربردارد. از آنجایی که کشور ایران با توجه به سواحل گسترده در شمال و جنوب و اشرافیت به اقیانوس هند یک کشور دریایی محسوب می‌گردد؛ لذا به منظور استحصال منافع خود، می‌بایست دارای یک قدرت دریایی متوازن با توسعه ملی باشد. زیرا، قدرت دریایی بخش مهمی از قدرت ملی است و در دریا نیز نشان‌دهنده اقتدار کشور است.

آلفرد ماهان، نظامی نیروی دریایی آمریکا (۱۹۱۴ - ۱۸۴۰) با ارائه نظریه قدرت دریایی، اعتقاد داشت تجارت و قدرت دریایی می‌تواند مزایای اقتصادی و سیاسی زیادی داشته باشد، در صورتی که کشورهای محصور در خشکی از این مزیت بی‌بهره‌اند. ماهان، روسیه را قدرت محدود در خشکی می‌دانست و معتقد بود با وجود وسعت بسیار زیاد این کشور و نبود سیستم ارتباطی، اگر این قدرت شکست نخورد توسعه‌نیافته باقی می‌ماند، اما کشور انگلستان با آنکه که جزیره کوچکی است به یک قدرت جهانی تبدیل شده است. انگلستان استراتژی دفاعی خود را بر مبنای توسعه نیروی دریایی قرار داد و در این زمینه توفیقات زیادی هم کسب کرد و توانست با اتکاء بر نیروی دریایی پیشرفته، تقریباً تمام نقاط استراتژیک دنیا را کنترل نماید. ماهان معتقد بود عوامل موثر در تشکیل یک قدرت دریایی قوی عبارت‌اند از: ۱- موقعیت جغرافیایی؛ ۲- ویژگی‌های طبیعی؛ ۳- طول سواحل و وسعت قلمرو؛ ۴- جمعیت؛ ۵- خصوصیات ملی؛ ۶- رهبران سیاسی و خط‌مشی حکومت.

سازمان همکاری و اقتصادی توسعه اروپا (۲۰۱۶) پژوهشی در حوزه اقتصاد اقیانوسی و اقتصاد دریایی انجام داد و نتیجه گرفت که تا افق ۲۰۳۰، با توجه به اینکه جمعیت جهان بیش از ۱۰ میلیارد نفر خواهد شد، که برای حیات این جامعه بری، نیاز به چهار رکن اساسی: ۱- غذا؛ ۲- اشتغال؛ ۳- انرژی؛ ۴- مواد خام می‌باشد و یکی از موضوعات بسیار مهمی که می‌تواند بخشی از نیازهای این جامعه بری را پوشش دهد، موضوع اقتصاد دریا و اقتصاد اقیانوسی است که تا سال ۲۰۳۰ بیش از ۴۰ میلیون شغل در حوزه دریا و حوزه‌های مختلف در ارتباط با آن ایجاد خواهد شد. بیش از سه هزار میلیارد دلار چرخش مالی در حوزه اقتصاد اقیانوسی خواهد بود یعنی سه هزار میلیارد برای ۱۴ سال، در این برآورد حوزه دریایی بیش از ۱۷

صنعت دارد که باعث اشتغال و ثروت است. ۳۳ درصد این رقم اختصاص به حوزه اکتشاف و استحصال فرآورده‌های نفتی دارد. بعد از این بالاترین رتبه، مربوط به حوزه گردشگری ساحلی و گردشگری دریایی، بعد از آن حوزه بندر و بندرگاهی و خدمات بندر است که ۱۳ درصد اعتبار این سه هزار میلیارد دلار را به خود اختصاص داده است، بعد از آن حوزه ساخت تجهیزات و اقلام و قطعات دریایی است که ۱۱ درصد این رقم را به خود اختصاص داده است، یعنی بیش از ۳۰۰ میلیارد دلار در حوزه تامین تجهیزات دریایی، صنایع سازنده گردش مالی آنان خواهد بود؛ حدود ۱۲ الی ۱۳ درصد آن را حوزه حمل و نقل دریایی به عهده گرفته و حدود سه تا چهار درصد بحث صیادی، شیلات و ... می‌باشد. در این پژوهش به فناوری‌های نوین هم توجه شده است، یعنی انرژی‌های تجدید پذیر، فناوری انرژی تجدیدپذیر جذر و مد و فرآوری موجی جز و فناوری‌های جدید است که در سال‌های آینده کارخانجات به این سمت حرکت می‌کنند (بحیرایی، ۱۳۹۶).

روش‌شناسی پژوهش

در مرحله گردآوری داده‌ها، داده‌های موردنیاز در مصاحبه با ۷ نفر از اساتید خبره علوم دریایی و برای استفاده هدفمند از نظرات خبرگان، تعداد ۵ نفر از افسران ارشد نیروی دریایی که در زمینه قدرت دریایی و اقتصاد دفاع صاحب نظر بوده اند، انجام گرفت. به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش با استفاده از روش نظریه داده بنیاد، عوامل توسعه قدرت دریایی ایران که باعث ایجاد اقتصاد دفاع مانع می‌شوند، شناسایی شدند. براساس رویه‌های داده بنیاد، ابتدا نکات کلیدی داده‌ها احصا و برای هر نکته یک کد معین می‌شود و سپس با مقایسه کدها، چند کد که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد بررسی را دارند، عنوان یک «مفهوم» به خود می‌گیرند؛ آنگاه چند مفهوم یک مقوله و چند مقوله در قالب نظریه متجلی می‌شود (Yvonne, 2001). بر این اساس، گزارش کلامی مصاحبه‌شوندگان در قالب کدهای باز مورد بازبینی قرار گرفت. طی فرایند تحقیق، تعاملات شفاهی با مشارکت‌کنندگان به اسناد مکتوب تبدیل شد و پس از مرور چندباره متن هر یک از این ۱۲ مصاحبه، ۶۰ واحد معناداری و ۱۷ رمز شناسایی شدند. واحد معناداری نیز عبارت است از مجموعه‌ای از واژگان یا جمله‌ها که بتوان ارتباطی از معانی مشابه و یکسان در آن‌ها یافت و براساس این معنای مشابه، آن‌ها را تقسیم‌بندی کرد. واحد معنا، مبنا و پایه ساخت (رمز) است و

از واحد معنا می‌توان به رمزگذاری رسید. رمزها ابزارهایی برای تفکر و ابتکار هستند؛ از این رو، براساس واحد معنا، باید داده‌ها را با توجه به نوع تحقیق در رمزهای مختلف قرار داد (Hsieh & Shanon, 2005).

واحدهای معناداری مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱، ۲، ۳

محقق با بررسی نقل قول مصاحبه‌شونده‌های شماره ۱، به واحد معناداری "توسعه دانشگاه‌های علوم دریایی در ایران" و مصاحبه‌شونده شماره ۲، به واحد معناداری "توسعه هنرستان‌های دریایی" و مصاحبه‌شونده شماره ۳، به واحد معناداری "گسترش رشته‌های تحصیلی جدید علوم و فنون دریایی" دست یافت.

در طول سال‌های بعد از انقلاب، دانشگاه از لحاظ تعداد و حجم، تغییرات محسوسی داشته، در سال‌های دهه ۵۰، در ایران حدود ۱۳ دانشگاه وجود داشت، این تعداد در سال‌های پایانی دهه ۱۳۶۰، رشد قابل توجهی داشته و تعداد دانشگاه‌های کشور به بیش از ۲۰۸ دانشگاه رسیده است. سیاست گسترش دانشگاه‌ها در اشکال مختلفی چون پیام نور، علمی کاربردی و دانشگاه آزاد اسلامی تا سال ۱۳۹۴ به بیش از ۲۸۰۰ رسیده است. در این افزایش دانشگاه‌ها، متأسفانه توسعه دانشگاه‌های علوم دریایی مورد غفلت واقع شد (مصاحبه‌شونده شماره ۱).

امروزه خیلی از جوانان ما مهارت‌های لازم برای کار دریایی را ندارند، این مهارت‌ها باید در هنرستان‌های کار و دانش و فنی حرفه‌ای به نسل جوان آموزش داده شود، اما مشاهده می‌شود که دسترسی آسانی به رشته‌های تحصیلی علوم دریایی و دانشگاه‌های علوم دریایی در کشور وجود ندارد. استان‌های ساحلی که باید دارای بیشترین هنرستان علوم دریایی باشند؛ فاقد برنامه مدون در این زمینه هستند (مصاحبه‌شونده شماره ۲).

امروزه فناوری‌های جدیدی در حوزه دریا وارد شده است که نیاز هست رشته‌های تحصیلی آن در دانشگاه‌ها ایجاد شود، رشته‌های تحصیلی دانشگاهی در زمینه انرژی‌های تجدیدپذیر در حوزه دریا، جذر و مد و فرآوری موجی و ... نیاز به برنامه‌ریزی آموزشی و درسی توسط مسئولین نظام آموزش عالی با همکاری نظام آموزش علوم دریایی کشور دارد. ما نیاز به توسعه رشته‌های تحصیلی علوم دریایی در سطح کارشناسی‌ارشد و دکتری می‌باشیم. متخصصان علوم دریایی در کنار پیشرفت‌های تکنولوژی و افزایش ظرفیت در ابعاد مختلف، توسعه سازمان‌های دریایی، باید آموزش‌های لازم را داشته باشند، این آموزش‌ها در دانشگاه‌های علوم دریایی کشور باید پیگیری و

اجرا شود. تأکید بر ضرورت آموزش و یادگیری دریانوردان به عنوان ابزار پرورش استعدادها و قابلیت‌های آنان خواهد بود؛ توسعه آموزش‌های علوم دریایی باعث تقویت قدرت دریایی چه در حوزه نظامی و چه در حوزه تجاری خواهد بود که علاوه بر اثرگذاری مستقیم بر اقتصاد دفاع بر اقتصاد ملی نیز تأثیر گذار خواهد بود (مصاحبه‌شونده شماره ۳).

رمز مصاحبه شونده‌گان شماره‌های ۱، ۲، ۳

در این نقل قول‌ها، مشارکت‌کنندگان به روند گسترش دانشگاه‌ها بدون توجه به آموزش‌های علوم دریایی اشاره کرده‌اند و به صراحت عنوان نمودند که آموزش تخصص‌های دریایی و مهارت‌های دریایی مورد غفلت نظام آموزشی کشور (وزارت آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) واقع شده است؛ به عبارتی هم در آموزش‌های دریایی قبل از دانشگاه و هم خود دانشگاه برنامه‌ریزی آموزشی در سطح کلان صورت نگرفته است؛ لذا با مطالعه محتوای مطالب مصاحبه‌شونده‌ها، واحدهای معنایی شناسایی شده و همچنین رمزهای طبقه‌بندی شده در جدول ذیل (جدول شماره ۱) ارائه می‌گردند:

جدول ۱. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شونده‌گان شماره‌های ۱، ۲، ۳

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	توسعه دانشگاه‌های کشور بدون توجه به تخصص‌های دریایی، فقدان رشته‌های تحصیلی جدید علوم دریایی در دانشگاه‌های کنونی کشور	دانشگاه‌های علوم دریایی
۲	کمبود هنرستان‌های دریایی	مهارت‌های دریایی
۳	رواج علوم مرز دانش در حوزه دریا و ضعف این علوم در دانشگاه‌های کشور	علوم دریایی مرز دانش

واحدهای معناداری مصاحبه‌شونده‌گان شماره‌های ۴ و ۵

صنایع و تجهیزات دریایی بسیار پیچیده بوده که با گسترش آنان می‌توان سهم عمده‌ای در تجارت و اقتصاد کشور داشت. این صنایع یکی از مولفه‌های توسعه قدرت دریایی هستند؛ صنایع دریایی دارای اقتصاد متنوع در حوزه نظامی و تجاری می‌باشند که می‌توانند اقتصاد دفاع و به تبع آن اقتصاد ملی را دگرگون نماید (مصاحبه‌شونده شماره ۴).

صنعت دریایی یک عامل برای توسعه پایدار کشور ارزیابی می‌شود، بنابراین باید تعریف جامعی از صنایع و تجهیزات دریایی صورت گیرد، ولی متأسفانه در ایران هرگاه سخن از صنایع دریایی

می‌شود، فقط صنعت کشتی‌سازی تجاری و حمل‌ونقل دریایی مطرح است؛ صنایع دریایی بسیار گسترده هستند، از صنایع و مهندسی تأسیسات فراساحلی گرفته تا مطالعات فیزیک دریا و تأسیسات نفت و گاز و انرژی‌های تجدیدپذیر. مهم‌ترین صنایع دریایی که می‌توانند در قدرت دریایی و اقتصاد دفاع نقش داشته باشند؛ صنعت کشتی‌سازی، صنعت اکتشاف میعانات نفتی و گاز، تجهیزات و اقلام قطعات دریایی، صنایع بندر و بندرگاهی، سامانه‌های نصب شده بر روی شناورهای نظامی و تجاری، موتورهای دریایی و صنایع تبدیلی می‌باشد. همچنین در کنار ساخت کشتی تجاری و نظامی وزیردریایی‌ها، طراحی و ساخت سازه‌هایی مثل سکوه‌های نفتی و جزایر مصنوعی و اسکله‌ها نیز بخشی از صنعت و دانش دریایی محسوب می‌شود. این صنعت از قرن نوزدهم و با حفر اولین چاه‌های نفت در اقیانوس آرام شروع شد، امروزه تعداد زیاد و انواع مختلفی از سکوه‌های اکتشاف و حفاری نفت و گاز در دریاها ساخته شده است. همچنین ساختن اسکله‌ها و بندرها برای توقف کشتی‌ها و یا ساختن دیوارهایی که از برخورد موج به ساحل و خراب کردن آن جلوگیری کنند که «موج‌شکن» نام دارند، از جمله فعالیت‌های صنایع دریایی می‌باشد (مصاحبه‌شونده شماره ۵).

رمز مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۵ و ۴

مصاحبه‌شوندگان، اهمیت صنایع دریایی را در توسعه اقتصاد کشور مورد تأکید قرار دادند؛ صنایع و تجهیزات دریایی بسیار متنوع و پیچیده می‌باشند که هم در حوزه تجاری و هم در حوزه نظامی، تأثیر مستقیمی در اقتصاد دفاع دارند. با مطالعه محتوای مطالب مصاحبه‌شونده‌ها، واحدهای معنایی شناسایی شده و همچنین رمزهای طبقه‌بندی شده در جدول ذیل (جدول شماره ۲) ارائه می‌گردند:

جدول ۲. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۵ و ۴

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	پیچیدگی صنایع و تجهیزات دریایی (صنایع فراساحل، صنایع بندرگاهی، اسکله، موج‌شکن و...) نقش مؤثر آن در اقتصاد ملی	اقتصاد صنایع دریایی
۲	صنایع کشتی‌سازی	اقتصاد کشتی‌سازی
۳	تجهیزات و قطعات شناورهای نظامی (سطحی و زیرسطحی)	اقتصاد تجهیزات نظامی دریایی
۴	تجهیزات و قطعات شناورهای تجاری	اقتصاد تجهیزات تجاری دریایی

واحدهای معناداری مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۶ و ۷

امروزه بازار - صنعت به تعاملات دانشگاه وارد شده و مهم‌ترین ویژگی‌های دانشگاه‌ها خصوصاً در ایران ارتباط دانشگاه با صنعت و محیط‌کار می‌باشد، بازار کار دریایی برای فارغ‌التحصیل دانشگاه‌های علوم دریایی ظرفیت‌های بالقوه زیادی دارد؛ اما آنچه که باید تقویت گردد، چگونگی ارتباط با کیفیت دانشگاه‌های علوم دریایی با محیط‌کار دریایی می‌باشد (مصاحبه‌شونده شماره ۶). یکی از حلقه‌های واسط بین دانشگاه‌های علوم دریایی با محیط‌کار، ایجاد مراکز رشد علوم دریایی می‌باشد. مراکز رشد علوم دریایی می‌توانند در تهیه برنامه‌های کسب‌وکار دریایی، فراهم نمودن سرمایه‌های موردنیاز و دسترسی آسان به مجموعه‌ای از خدمات تخصصی دریایی به‌ویژه در تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان دریایی کمک کنند و مسیر حرکت به سمت توسعه اقتصاد دفاع و اقتصاد ملی را در ایران تسهیل نمایند؛ لذا مسئولین آموزش علوم دریایی باید به تفاوت دانش و فناوری آشنایی کامل داشته باشند و چگونگی دگرگونی دانش دریایی به فناوری دریایی، باید توسط خبرگان دانشگاه پیاده‌سازی گردد. در این زمینه، مهم‌ترین مؤلفه در این دگرگونی، توسعه زیرساخت‌های فناوری دریایی با محوریت دانشگاه‌های علوم دریایی می‌باشد (مصاحبه‌شونده شماره ۷).

برای زیرساخت‌های دانشی در حوزه دریا، باید سرمایه‌گذاری در پژوهش‌های علم و فناوری و مراکز رشد علوم دریایی و شرکت‌های زایشی صورت گیرد. تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی اساتید دانشگاه‌های علوم دریایی و سایر دانشگاه‌ها در حوزه علوم دریایی، همچنین پروژه‌های صنایع دریایی می‌تواند علم دریایی را تبدیل به فناوری دریایی کند. همچنین علاوه بر توسعه پژوهش‌های علوم دریایی در زمینه کاربردی نمودن این پژوهش‌ها و ارتباط بین دانشگاه‌های دریایی با صنایع دریایی، پژوهش‌کده‌ها، مراکز رشد و شرکت‌های دانش‌بنیان باید تقویت و توسعه یابند (مصاحبه‌شونده شماره ۷).

رمز مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۶ و ۷

گزاره‌های کلامی مصاحبه‌شوندگان، تأکید بر کاربردی نمودن پژوهش‌های علوم دریایی داشتند که نقش مهمی در توسعه قدرت دریایی و اقتصاد دفاع دارند. با مطالعه محتوای مطالب مصاحبه‌شونده‌ها، واحدهای معنایی شناسایی شده و همچنین رمزهای طبقه‌بندی شده در جدول ذیل (جدول شماره ۳) ارائه می‌گردند:

جدول ۳. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۷ و ۶

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	ارتباط کیفی دانشگاه‌های علوم دریایی با محیط‌کار دریایی	علم دریایی همراه با عمل
۲	ارائه خدمات تخصصی دریایی	توسعه خدمات اقتصاد دریایی
۳	پژوهشکده‌ها علوم دریایی، مراکز رشد علوم دریایی و شرکت‌های دانش بنیان	تجاری‌سازی پژوهش‌های علوم و فناوری دریایی

واحدهای معناداری مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۹ و ۸

یکی از مسائل بسیار مهم در حوزه قدرت دریایی و اقتصاد دفاع، امنیت دریایی می‌باشد. ناوگان‌های نیروی دریایی به‌عنوان منبع اصلی قدرت دریایی هستند. نقش اصلی یگان‌های نظامی دریایی تسلط بر ارتباطات در دریا و حفظ سیادت دریایی است (مصاحبه‌شونده شماره ۸). با در نظر گرفتن امنیت اقتصادی ایران در دریا که خطوط مواصلاتی کشور توسط نیروی دریایی ارتش در هشت سال دفاع مقدس در خلیج فارس و دریای عمان برقرار بوده و همچنین جنگ دریایی کشورهای دیگر مثل انگلستان و آرژانتین، عملیات‌های نیروهای دریایی منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در خلیج فارس علیه نیروهای رژیم بعث عراق و همچنین وجود پدیده تروریسم دریایی و دزدی دریایی، اهمیت وجود ناوگان نظامی دریایی قوی، بیش‌ازپیش مشخص می‌گردد (مصاحبه‌شونده شماره ۹).

امروزه کنترل دریایی نقش بسیار مهمی در توسعه قدرت دریایی دارد، کنترل دریایی در دوران جنگ سرد موضوع مورد مناقشه بین نیروی دریایی ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی بوده است. هر طرف تلاش می‌کرد که بتواند کنترل دریایی را در هر زمان و هر مکان مورد نیاز، برقرار نماید. پس از دوره فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، هیچ مانعی بر سر راه نیروی دریایی ایالات متحده وجود نداشت تا بر سر کنترل دریایی رقابت داشته باشد. هیچ کشوری در جهان شاید وجود نداشت تا برای نیروی دریایی ایالات متحده چه در دریا و چه در آسمان تهدید محسوب شود. فاصله و شکاف در توانمندی‌های کنترل دریایی کشورمان، یعنی بین آن چیزی که ما امروز داریم و آنچه می‌بایست در آینده داشته باشیم. این فواصل و شکاف‌ها را باید بشناسیم و برای آن‌ها برنامه داشته باشیم، در بعضی از حوزه‌ها ما شدیداً نیاز داریم که بر روی آن کار کنیم که عبارتند از:

- روزآمدن نمودن رزم ناوها و افزایش توانمندی‌های شناورهای سطحی.
- گسترش زیرسطحی‌ها و حرکت به سمت تولید زیردریایی‌های هسته‌ای.

- حرکت به سمت ساخت ناو هواپیمابر.
- گسترش هواناوها و بالگردهای دریایی.
- توسعه پهپادهای دریایی.
- ایجاد پایگاه‌های دریایی در کشورهای مختلف منطقه و فرامنطقه در یک بازه زمانی پنج الی ده ساله.

رمز مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۸ و ۹

گزاره‌های کلامی مصاحبه‌شوندگان از امنیت دریایی در اقتصاد دفاع که توسط ناوگان نیروی دریایی ایجاد می‌شود را به‌عنوان یک بستر مهم برای رونق اقتصاد دفاع می‌دانند. واحدهای معنایی شناسایی شده و همچنین رمزهای طبقه‌بندی شده مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۸ و ۹ در جدول ذیل (جدول شماره ۴) ارائه می‌گردند:

جدول ۴. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۸ و ۹

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	تسلط بر ارتباطات در دریا، حفظ سیادت دریایی و کنترل دریایی	حضور در دریا (اقتدار دریایی)
۲	وجود پدیده تروریسم دریایی و دزدی دریایی	وجود ناامنی در دریا
۳	روزآمدن نمودن رزم ناوها و افزایش توانمندی‌های شناورهای سطحی، گسترش زیرسطحی‌ها و حرکت به سمت تولید زیردریایی‌های هسته‌ای، حرکت به سمت ساخت ناو هواپیمابر، گسترش هواناوها و بالگردهای دریایی، توسعه پهپادهای دریایی	توسعه ناوگان نیروی دریایی در سطح، زیرسطح و هوا
۴	ایجاد پایگاه‌های دریایی در کشورهای مختلف منطقه و فرامنطقه در یک بازه زمانی پنج الی ده ساله	دیپلماسی دریایی و توسعه اقتصاد دفاع

واحدهای معناداری مصاحبه‌شونده شماره ۱۰

در بین کشورهای جهان، بهترین بنادر دنیا مربوط به کشورهای توسعه‌یافته است. به‌عبارتی دیگر، بین توسعه بنادر و توسعه کشور رابطه مستقیم وجود دارد. سواحل ظرفیت فوق‌العاده‌ای در روند توسعه اقتصادی دارند و می‌توانند بخش بزرگی از اهداف اقتصادی کشور را محقق سازند. به‌طوری‌که علاوه بر ایجاد درآمدزایی، ارزآوری، ایجاد اشتغال، تامین نیازهای ساکنان بومی و

بسیاری از موارد اقتصادی دیگر، به حفظ و ثبات بافت جمعیتی شهرهای ساحلی نیز قوام بخشند. علاوه بر این، وجود مزیت نسبی در حمل و نقل دریایی نسبت به سایر روش‌های حمل و نقل به خصوص در جابجایی بار، بازار گسترده و رقابت‌آمیزی را در این فعالیت حمل و نقل در ابعاد بین‌المللی ایجاد کرده است. این رقابت چه در زمینه‌های ارائه خدمات حمل دریایی اعم از کشتیرانی، کشتی‌سازی، کشتی‌داری و چه در توسعه، گسترش و نوآوری از بنادر بازرگانی بین‌المللی در ارائه خدمات هر چه بیشتر و گسترده‌تر پدید آمده است؛ به صورتی که علاوه بر منافع قابل توجه‌ای که در امور مربوط به ارائه خدمات در این بخش وجود دارد، بنادر معتبر و مطرح موجود در نقاط مختلف نیز یکی از مطمئن‌ترین منابع ارزی کشورهای مختلف است. در همین راستا در خارج از بنادر و سرزمین اصلی، بنادر خشک که با حمل و نقل ترکیبی سیستم‌های مختلفی نظیر ریل و جاده به کار گرفته می‌شوند، در ارتباط هستند.

رمز مصاحبه‌شوندگان شماره ۱۰

مصاحبه‌شونده شماره ۱۰، تاکید بر روی توسعه بنادر اصلی و بنادر خشک داشته که ضمن تقویت حمل و نقل ترکیبی بتوان بین بنادر ساحلی با بنادر خشک ارتباط سریع ایجاد کرد؛ واحدهای معنایی شناسایی شده و همچنین رمزهای طبقه‌بندی شده مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ در جدول ذیل (جدول شماره ۵) ارائه می‌گردند:

جدول ۵. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شونده شماره ۱۰

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	ارتباط بین توسعه بنادر با توسعه کشور و توسعه سواحل	اقتصاد سواحل و بنادر
۲	حمل و نقل دریایی، بنادر خشک، حمل و نقل ترکیبی	اقتصاد حمل و نقل دریایی

واحدهای معناداری مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱۲ و ۱۱

هر فرهنگ متعلق به جامعه‌های انسانی، روایت‌های عمومی را برای جریان زندگی، رفتار فردی و جمعی و آیینی و زندگی روزمره انسانی تولید می‌کند. مردم جوامع، ارزش‌های فرهنگی را به عنوان یک هنجار و حقیقت الزام‌آور می‌پذیرند تا در پناه آن به همبستگی، انسجام و رسیدن به برداشتی مشترک از ارزش‌ها و هنجارهای زندگی و "گذشته و هویت و قومیت" خود برسند. مفاهیم نمادین و عینی فرهنگ دریایی، به مانند هر فرهنگ دیگری، ویژگی‌ها و نشانه‌های معنایی خود را از حوزه‌های اجتماعی - انسانی، مکانی - جغرافیایی، زیستی و زیست‌گامی، حرفه‌های دریایی و

معیشت مردم الهام می‌گیرد. فرهنگ دریایی، به‌مثابه یک فرهنگ برخوردار از داشته‌هایی است که با عمده نشانه‌های جریان زندگی اجتماعی و جریان زندگی روزمره، دارای ارتباط بوده و بهره‌مند از دارندگی‌ها برای پرورش ذهن، سلیقه، ذائقه، ذوق هنری و دستاوردهای علمی - فنی و دانشی و فکری است.

دارندگی‌های متعلق به فرهنگ دریایی، به پشتوانه وجود نشانه‌های تاریخی و کارکردی است که توانسته است تا کار و سبک زندگی و سبک کنش اجتماعی و صرفاً اوقات فراغت، تفریح و پردازش مراسم آیینی و ارزشی و سنتی و آبایی و هنر و موسیقی کرانه‌های ساحلی جنوب و شمال کشور را تداوم بخشاند. مصنوعات و هنرهای دستی، شعر و موسیقی، زبان و گویش، آداب و رسوم، طرز رفتار و نحوه زیست، همه نشانه‌هایی هستند که در پرتو فرهنگ دریایی کشور مورد حمایت و تداوم قرار گرفته‌اند (مصاحبه‌شونده شماره ۱۱).

امروزه متأسفانه فرهنگ دریایی در بین جامعه و حتی خود ساحل‌نشینان بسیار ضعیف است. جوانان کشور علاقه‌ای به کار در دریا و ساحل ندارند؛ خیلی از افراد از نحوه کار در کشتی و محیط دریا ناآگاه و بیزارند. مردم ما متأسفانه علاقه به غذاهای دریایی ندارند؛ کشور ما دریایی بوده اما فرهنگ دریایی ما ضعیف است؛ گردشگری دریایی زیاد در بین مردم ایران رواج ندارد. حتی مسئولین ما از دریا و مزایای آن بی‌اطلاع‌اند که نیاز هست رسانه ملی تلاش و افری در جهت ترویج دریا و فرهنگ دریا داشته باشد (مصاحبه‌شونده شماره ۱۲).

جدول ۵. واحدهای معنایی و رمزهای مصاحبه‌شوندگان شماره‌های ۱۲ و ۱۱

ردیف	واحد معنایی	رمز
۱	بافت‌های اجتماعی ساکن و همجوار با دریا، مفاهیم نمادین و عینی فرهنگ دریایی، میراث اجتماعی و سنت‌های دریایی	قدمت زیاد در یانوردی
۲	ضعف کنونی فرهنگ دریایی در جامعه و سواحل‌نشینان، عدم علاقه جوانان به کار در کشتی و دریا	ضعف فرهنگ دریایی کشور
۳	ضعف در گردشگری دریایی	فقدان گردشگری دریا در فرهنگ سفر ایرانیان
۴	فرهنگ دریا و رسانه ملی	ترویج فرهنگ دریا توسط رسانه ملی

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

طبقه جداول شماره‌های ۱ تا ۵، همه واحدهای معنایی در طبقه مناسب خود رمزگذاری شدند و البته داده‌هایی که مربوط به موضوع پژوهش نمی‌شدند، از فرایند تحقیق کنار گذاشته شدند و سعی گردید گزاره‌های کلامی مصاحبه‌شوندگان که نزدیک به هم بوده را با یکدیگر در یک واحد معنایی و رمز قرار داد. مرحله بعد، باید این رمزهای استخراج شده را در طبقه‌های مستقل و با مفهوم جای‌گذاری کرده و در نهایت، طبقه‌های استخراج شده را در قالب دورنمایه‌های مجزا قرار داده شود. در جدول ذیل (جدول شماره ۶)، همه دسته‌بندی‌ها نسبت به رمزها، طبقه‌ها و درون‌مایه‌ها به صورت کامل ارائه می‌گردند:

جدول ۶. رمزها، طبقه‌ها و درون‌مایه‌ها

ردیف	رمز	طبقه	درون‌مایه
۱	دانشگاه‌های علوم دریایی	توسعه علم و تخصص دریایی	اقتصاد آموزش دریایی
۲	مهارت‌های دریایی		
۳	علوم دریایی مرز دانش		
۴	علم دریایی همراه با عمل	توسعه پژوهش‌های علوم دریایی	
۵	توسعه خدمات اقتصاد دریایی		
۶	تجاری‌سازی پژوهش‌های علوم و فناوری دریایی		
۷	اقتصاد صنایع دریایی	توسعه صنایع و تجهیزات دریایی	اقتصاد سواحل و بنادر
۸	اقتصاد کشتی‌سازی		
۹	اقتصاد تجهیزات نظامی دریایی		
۱۰	اقتصاد تجهیزات تجاری دریایی		
۱۱	اقتصاد سواحل و بنادر	توسعه سواحل و بنادر	
۱۲	اقتصاد حمل و نقل دریایی		
۱۳	حضور در دریا (اقتدار دریایی)	توسعه ناوگان نیروی دریایی	ایجاد امنیت دریایی
۱۴	وجود ناامنی در دریا		
۱۵	توسعه ناوگان نیروی دریایی در سطح، زیرسطح و هوا		
۱۶	دیپلماسی دریایی و توسعه اقتصاد دفاع		

ردیف	رمز	طبقه	درون‌مایه
۱۷	قدمت زیاد دریانوردی	توسعه فرهنگ دریایی	اقتصاد فناوری نرم
۱۸	ضعف فرهنگ دریایی کشور		
۱۹	فقدان گردشگری دریا در فرهنگ سفر ایرانیان		
۲۰	ترویج فرهنگ دریایی توسط رسانه ملی		

با توجه به مطالب جدول ۶، رمزها در ۶ طبقه تقسیم‌بندی شدند و در نهایت، طبقه‌ها در قالب چهار درون‌مایه: ۱- آموزش، پژوهش و کارآفرینی در علوم دریایی کشور؛ ۲- سواحل و بنادر کشور؛ ۳- نیروی دریایی؛ ۴- فرهنگ دریایی کشور گنجانده شدند.

اگرچه تجارت دریایی در ایران از قدمت چند هزار ساله برخوردار است. بر اساس اسناد تاریخی به‌دست‌آمده، بهره‌گیری از دریاها برای تجارت از دیرباز نزد ایرانیان رواج داشته است. بهره‌مندی از ۳۰۰۰ کیلومتر مرز آبی، گستردگی سواحل در شمال و جنوب، اتصال به اقیانوس هند از طریق خلیج فارس و دریای عمان و بنادر مهم صادراتی و وارداتی، موقعیت ژئوپلیتیکی خاصی را برای کشور دریایی ایران ایجاد نموده که متأسفانه اقتصاد دریامحور در برنامه‌های توسعه کلان کشور، مورد غفلت واقع شده است. در حال حاضر کشورهای آمریکا، چین، کره جنوبی و ژاپن بیشترین سهم را در اقتصاد دریا دارند که به اذعان کارشناسان اقتصادی، پیشرفت چین زاینده اقتصاد دریاست. سواحل و بنادر کشور ایران نیاز به یک برنامه جامع برای توسعه دارند؛ با توسعه بنادر و سواحل اقتصاد ملی کشور که شامل اقتصاد دفاع دریایی بوده نیز تقویت خواهد شد. علاوه بر این فرهنگ دریایی کشور بسیار ضعیف بوده که به اذعان مصاحبه‌شوندگان، «آموزش و پرورش» و «رسانه ملی» نقشی مهمی در توسعه این فرهنگ خواهند داشت؛ چراکه ارزش‌ها، باورها و رفتار افراد را می‌توان با استفاده از ابزار آموزش تحت‌تأثیر قرار داد و در جهت مورد نظر اصلاح نمود. بدین ترتیب آموزش ابزاری است که با استفاده از آن می‌توان ابعاد گوناگون توسعه پایدار دریامحور را که ریشه در فرهنگ جامعه دارند در نظام آموزش و پرورش پایه‌گذاری کرد. از طرفی جای خالی بسیاری از رشته‌های تحصیلی کنونی در علوم و فناوری دریایی در دانشگاه‌ها احساس می‌شود که نیازمند وجود برنامه مدونی در این خصوص در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است.

توسعه سه درون‌مایه (سواحل و بنادر، فرهنگ دریایی و آموزش علوم دریایی)؛ همچنین توسعه پایدار دریامحور و اقتصاد دفاع در بستر امنیت دریایی ایجاد می‌شود. امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی و نظامی تحت‌تأثیر شدید امنیت دریایی است. لطمه به امنیت دریایی، به سایر مولفه‌های امنیت ملی آسیب خواهد رساند. حاکمیت سیاسی در دریا (منظور از سیاست دریایی، توانایی اعمال حاکمیت یک کشور بر آب‌های تحت‌حاکمیت به‌منظور حفظ منافع ملی کشور و ارتقای آنان است)؛ حاکمیت اقتصادی در دریا (منظور از امنیت اقتصادی در دریا محیطی است که در آن سیاست اقتصادی قابل‌اعمال توسط دولت‌ها از دریا به‌عنوان ابزاری برای بالا بردن درآمد و کسب سرمایه استفاده کند)؛ حاکمیت ژئوپلیتیکی (استفاده بهتر از ابزار جغرافیا برای حفظ یا ارتقای منافع ملی است) توسط نیروی دریایی قدرتمند اتفاق خواهد افتاد. از طرفی به دلیل چهار موقعیت استراتژیک ذیل، جمهوری اسلامی ایران باید دارای قدرت دریایی، خصوصاً در ناوگان نیروی دریایی باشد:

۱- موقعیت بری منحصر به فرد (قرار گرفتن در کانون هارتلند خلیج فارس)؛

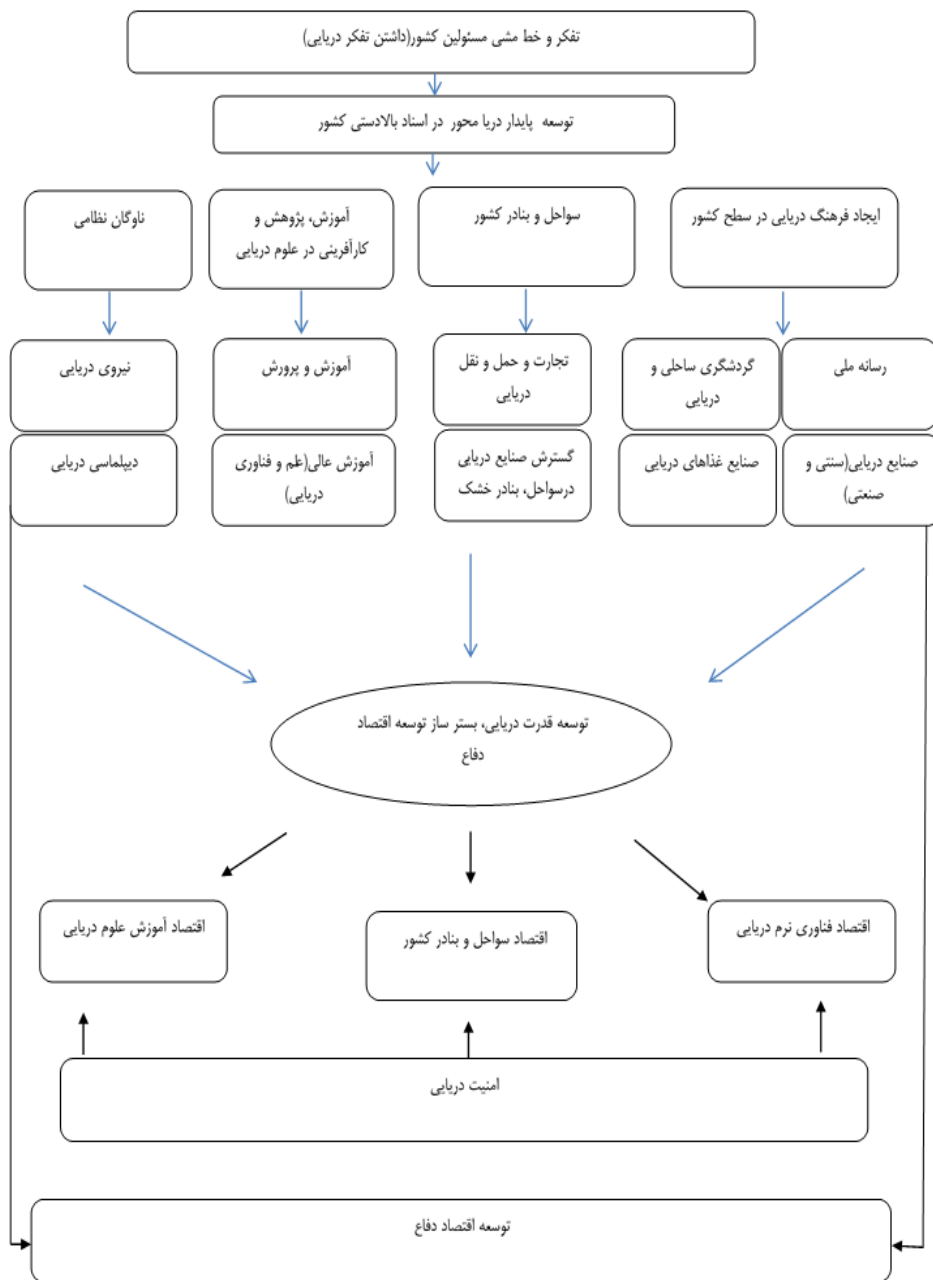
۲- موقعیت ساحلی منحصر به فرد؛

۳- موقعیت گذرگاهی منحصر به فرد (سواحل مکران و تنگه هرمز)؛

۴- موقعیت استراتژیک به دلیل جایگاه جهانی خود در استراتژی‌های امنیتی منطقه‌ای و جهانی.

لذا با در نظر گرفتن مطالب بیان شده، نتایج مصاحبه‌های کیفی و ادبیات تحقیق، الگوی جامع توسعه قدرت دریایی با هدف توسعه اقتصاد دفاع و اقتصاد ملی کشور مطابق شکل ذیل (شکل شماره ۱) ارائه می‌گردد:

شکل ۱. الگوی جامع توسعه قدرت دریایی با هدف توسعه اقتصاد دفاع و اقتصاد ملی کشور

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف) نتیجه گیری

در سده‌ی جاری، محیط‌های دریایی و اقیانوسی زمین، مانند فضای پیرامون این کره، به‌عنوان عرصه جدید تسلط بشر قلمداد شده‌اند. درحالی‌که از محیط فضا معمولاً برای نقل و انتقال سریع فیزیکی و مجازی استفاده می‌شود، در محیط‌های دریایی به دلیل ویژگی‌های خاص خود، قابلیت‌های متعددی نهفته است. دریاها و اقیانوس‌ها مهم‌ترین محیط برای حمل و نقل کالا هستند و هیچ جایگزینی برای ترابری کالا در آن ابعاد وجود ندارد. ترتیبات حقوقی در دریاها و اقیانوس‌ها، اجازه تردد و استقرار واحدهای نظامی را می‌دهد، بنابراین هنگامی که برای حضور نیروی نظامی در خشکی و فضای روی آن محدودیت وجود داشته باشد، دریاها و اقیانوس‌ها مهم‌ترین جایگزین به‌حساب می‌آیند. این محیط‌ها محل تشکیل سامانه‌های اصلی جوی هستند. بنابراین دوره‌های خشک‌سالی و بسیاری از مخاطرات محیطی هم‌چون سیل و توفان از دریاها و اقیانوس‌ها منشا می‌گیرند. محیط‌هایی دریایی و اقیانوسی، ۷۰ درصد مساحت کره زمین را شامل هستند. تولیدات زیستی در آن‌ها علاوه بر سطح، در ستون آب نیز انجام می‌شود، از این رو امروزه دریاها و اقیانوس‌ها به‌عنوان منابع تامین غذای نسل‌های آینده در نظر گرفته می‌شوند. توانمندی در عرصه دریایی بیش از پنج سده است که قدرت جهانی را برای کشورهای پیشرو در این زمینه به‌همراه داشته است. دوره‌های مختلف پیشرفت اقتصادی، صنعتی، علمی و فناوری و حتی تسلط بر فضا نیز خللی در اهمیت حوضه‌های دریایی و اقیانوسی ایجاد نکرده است. اهمیت حوضه‌های دریایی و اقیانوسی در ترابری دریایی، تسلط نظامی، تغییر آب و هوا و تولیدات زیستی، نقش دریاها و اقیانوس‌ها در آینده بشریت را به یک نقش تعیین‌کننده بدل کرده است. کشور دریایی ایران با توجه به این موضوع که از نظر ژئوپلتیک از موقعیت ممتازی برخوردار است. تسلط بر سواحل شمال خلیج فارس به‌ویژه بر تنگه مهم و راهبردی هرمز به‌عنوان گلوگاه انرژی جهان، اهمیت این موقعیت را دو چندان می‌کند.

خلیج فارس با دارا بودن بیش از ۶۵ درصد نفت جهان بی‌همتا است، به‌گونه‌ای که دیگر حوضه‌های نفتی در قیاس با حوضه‌های نفتی موجود در دریا و سواحل خلیج فارس از حجم بسیار اندکی برخوردارند. خلیج فارس از طریق تنگه هرمز به‌عنوان مهم‌ترین و راهبردی‌ترین تنگه جهان به دریای عمان و اقیانوس هند اتصال می‌یابد. اهمیت تنگه هرمز در انتقال انرژی برای صنایع و اقتصاد جهانی بر هیچ کس پوشیده نیست. سواحل مکران که به‌عنوان دروازه طلایی ایران نام برده

می‌شود، دارای منابع خدادادی در بستر دریا بوده که بسیاری از این منابع ناشناخته مانده است. منابع غذایی مورد نیاز، انرژی‌های کف دریا و زیر کف دریا و دروازه تجارت دریایی این سواحل بوده که نیازمند یک قدرت دریایی برای توسعه آن می‌باشد. علاوه بر این، کشور دریایی ایران از طریق شمال نیز با دریای خزر به‌عنوان بزرگترین دریاچه جهان هم‌مرز است. دریاچه‌ای که بین آسیا و اروپا واقع شده و فاقد اتصال طبیعی به اقیانوس‌ها و دریا‌های جهان است. از میان پنج دولت ساحلی دریای خزر سه دولت آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان کاملاً محصور در خشکی هستند و به آب‌های آزاد دسترسی ندارند. این شرایط منحصر به فرد یک امتیاز راهبردی برای ایران که کانال اصلی دسترسی به خلیج فارس و اقیانوس هند است، محسوب می‌شود. افزون بر این، دریای خزر نیز مانند خلیج فارس دارای ذخایر نفت و گاز بسیاری است. بنابراین، ایران در میان دو دریای مهم بین‌المللی قرار دارد که هر کدام به لحاظ سیاسی، اقتصادی و امنیتی از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردارند. در این شرایط به‌منظور تامین منافع ملی نیاز به یک قدرت دریایی می‌باشد.

بر اساس تفسیر و تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر، در راستای توسعه قدرت دریایی و اقتصاد دفاع؛ از طریق بازخوانی چندباره مصاحبه‌های مکتوب شده، ۳۶ واحد معنایی استخراج شدند که در قالب ۲۰ رمز دسته‌بندی گردیدند. این ۲۰ رمز نیز در قالب ۵ طبقه قرار گرفتند و در نهایت، ۴ درون‌مایه از آن‌ها استخراج شد.

(ب) پیشنهاد

برای درون‌مایه «ایجاد فرهنگ دریایی در سطح کشور» پیشنهاد می‌گردد:

- در کتب درسی مدارس، بنادر سواحل ایران کاملاً تشریح گردند.
- در کتب درسی مدارس، آشنایی با اقیانوس‌ها، دریاها و نیروی دریایی آورده شود.
- رسانه ملی توجه ویژه‌ای نسبت به تولید برنامه‌هایی با مضامین دریا داشته باشد.
- برنامه‌ریزی به‌منظور آشنایی و شناخت کافی مسئولین کشور با دریا و مزایای آن صورت گیرد.
- وزارت دربارداری در راستای یکپارچه‌سازی سازمان‌های دریایی ایجاد گردد.
- ارتباط دریا با اقتصاد کاملاً برای مسئولین و نخبگان جامعه تشریح گردد.
- توسعه دریامحور در استادبالادستی کشور تعریف گردد.

برای درون‌مایه «توسعه سواحل و بنادر در سطح کشور» پیشنهاد می‌گردد:

- برنامه جامعی برای توسعه بنادر کشور در راستای توسعه اقتصاد وجود داشته باشد.
- از توسعه بنادر خشک که در ارتباط مستقیم با توسعه اقتصاد ملی و اقتصاد دفاع می‌باشد، حمایت شود.
- آمایش سرزمینی برای توسعه سواحل به عمل آید.
- گردشگری سواحل و گردشگری در دریا تقویت گردد.

برای درون‌مایه «آموزش، پژوهش و کارآفرینی علوم دریایی» پیشنهاد می‌گردد:

- هنرستان‌های دریایی خصوصاً در مناطق ساحلی توسعه یابند.
- رشته‌های تحصیلی علوم دریایی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری توسعه یابند.
- دانشگاه‌های علوم دریایی در جنوب ایران توسعه یابند.
- مراکز رشد علوم دریایی ایجاد گردند.
- پژوهشکده‌های علوم و فناوری دریایی توسعه یابند.
- حمایت ویژه از شرکت‌های دانش‌بنیان علوم دریایی به عمل آید.

برای درون‌مایه «ناوگان نظامی» پیشنهاد می‌گردد:

- شناورهای نیروی دریایی در ابعاد مختلف آن (سطحی، زیرسطحی و هوادریا) تقویت گردد.
- برنامه عملیاتی برای ساخت ناو هواپیمابر وجود داشته باشد.
- حضور در آب‌های فرامنطقه‌ای و اقیانوس‌ها توسط نیروی دریایی توسعه یابد.
- از خطوط مواصلاتی کشور در راستای داشتن اقتصاد دریایی امن حمایت شود.
- دیپلماسی دریایی در راستای توسعه دیپلماسی کشور و اقتصاد دفاع توسعه یابد.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- بیانات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل دسترسی در سایت: www.khamenei.ir
- اخگر، علی‌اکبر (۱۳۹۱). نقش قدرت دریایی در اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: اولین همایش ملی توسعه مکران.
- بحیرایی، مجتبی (۱۳۹۶). «گزارش اختصاصی از اولین نمایشگاه صنایع دریایی در منطقه آزاد انزلی»، ماهنامه بندر و دریا، سال سوم، شماره چهارم.
- عالی‌پور، علیرضا؛ حکیمی، خرداد (۱۳۹۴). نگرشی نوین به تربیت و آموزش در دانشگاه علوم دریایی، نوشهر: انتشارات دانشگاه علوم دریایی.
- مهشواری شهین (۱۳۷۸). توسعه پایدار و مدیریت دولتی در هند، تهران: مجموعه نهم از انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.

ب) منابع انگلیسی

- Hsieh, Hsiu- Fang. & Shanon, Sara E. (2005). "Three Approaches to Content Analysis", *Qualitative Health Research*, 15(9): PP 112-131.
- Yvonne, E. D. (2001). A synthesis technique for grounded theory data analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 654-663.

Archive of SID